

В.П. ПЕТРОВ (В. ДОМОНТОВИЧ)

Віктор Петров, відомий також за псевдонімом В. Домонтович. — одна з найцікавіших особистостей української науки передвоєнного та післявоєнного часу. Одержавши прекрасну освіту гуманітарного циклу, він посів видатне місце в вітчизняній науці. Вражає широта творчих зацікавлень вченого, що так чи інакше торкалися трохи не всіх галузей суспільної проблематики. Крім історії та археології, В.П. Петров зробив і відчутний внесок в філософію, мовознавство, літературознавство, економіку, етнографію, мистецтвознавство, соціологію, емблематику.

Навряд комусь поталанить відшукати дослідника з таким діапазоном фахових досягнень. До того ще слід додати твори белетристичні, належні до художньої літератури, такі як роман «Аліна і Костомаров», «Лівчина з велмедиком».

Інститут археології, в якому працював В. Петров перед війною і який тоді мав назву «Інститут історії матеріальної культури», як наслідок мавпування всього російського, пережив важкий час. Ішлося про відродження науки про старожитності та передовсім поновлення кадрового потенціалу. Серед тих, на кого покладено це завдання, був Петров, призначений завідувачим відділом скито-сарматської археології, до складу якого входила ранньослов'янська тематика.

Петров розгорнув активну діяльність очоленої ним інституції. Головне полягало в концентрації та консолідації творчих сил. Довкола Петрова гуртувалися фахівці з археології, зокрема культури полів поховань (зарубинецького та черняхівського типу). Серед них бачимо фахівців різних поколінь: С. Коршенка, В. Козловську, В. Шугаєвського, І. Самойловського, І. Фешенка, Є. Махно і т. д.

Наслідком тої діяльності була підготовка ряду видань — монографічних і збірників, присвячених проблемі культури полів поховань. А перед самою війною кандидатка Петрова була висунута на дійсного члена АН УРСР із питань етнографії та рекомендована на посаду директора Інституту етнографії, який створювався в той час. Але доля розпорядилася інакше.

В червні 1941 р. почалася Друга світова війна, яка тяжко відбилася на стані української науки і, зокрема, — ранньо-

слов'янської проблематики. Війна спричинилася до демографічних втрат. Частина дослідників загинула: дехто опинився на Заході в ролі «переміщених осіб», проголошених зрадниками батьківщини. Частина співпрацівників інституту евакуювалася та після визволення Києва повернулася до столиці.

Одного дня до будинку в Уфі, де працювали евакуйовані археологи з України, приїхала автомашина, з якої вийшло кілька молодиків, які зажадали бачити Петрова-Домонтовича. До тої машини всадили Віктора Платоновича і повезли його в невідомому напрямку. Ця подія справила велике враження на колектив — як місцевих, так і евакуйованих учених.

— Ну, братці, — сказав В. Гончаров, висловлюючи opinie загальну, — більше нашого Віктора Платоновича ми не побачимо.

Але, на зливання колег, наступного ранку Петров з'явився до інституту та зайняв своє місце на своєму стільці за своїм столом. У відповідь на численні питання він сказав, що його мобілізують і посилають на фронт.

Не можу сказати, що таке пояснення навряд чи кого задовольнило — беручи до уваги вік, творчий хист і посаду вченого, яку він займав. Але наш народ був привчений не задавати зайвих запитань, особливо, — репрезентантам певних інституцій. Отож поглиблювати сюжет ніхто не став і Віктор Платонович залишився в свідомості колишніх колег зрадником і злочинцем. І справді, дуже скоро після зникнення Петрова з Уфи він опинився на території, окупованій німцями. Він мав на собі німецьку уніформу та амуніцію і, здається, вогнепальну зброю. Частина свідків згадує пістолет, інші — гвинтівку (напевне, то був автомат, який шойно входив до стрілецького вжитку). В. Петров редагував журнал «Український засів», увесь тираж якого нищив власноруч, аби він не потрапив до рук читачів. У цей час в місті Кіровограді з Петровим мала зустріч Є. Махно¹. То була єдина особа, яка не вірила в зраду свого колишнього керівника. Вона неодноразово казала (зокрема й мені):

— От побачите: Віктор Платонович ще повернеться до нас і посяде достойне місце.

Чим же справді займався Петров на чужині? Які завдання радянської розвідки виконував? Проблема залишається відкритою.

Те, що Петров-Домонтович був розвідником, ясно. Але чи-

---

¹ Євгенія Махно — співробітник Інституту археології АН УРСР.

їм? На кого він працював? Шікавим аспектом тої діяльності була психологія людини, що стояла на межі можливого. Ось один із епізодів того кшталту, що мав місце влітку 1957 р.

На той час Петров вже повернувся на Батьківщину, був легалізований і активно працював на ниві археології. Проблема полів поховань була одною з найактуальніших проблем історичної науки. Отож не дивно, що їй була присвячена конференція, яка відбулася 1957 р.. Після офіційної частини учасники збіговиська влаштували банкет (здається перший того класу). Віктор Платонович, як кажуть в народі, «трохи перебрав», і Дмитру Березовцю² було доручено доставити Петрова додому.

Але з ним сталася дивна метаморфоза, явно продиктована спогадами про пережите в часи війни. По-перше, він забув українську та російську мову і розмовляв тільки німецькою. По-друге, Березовцю довелося добре повозитися з ним, аби запхнути в таксі: закривши одні дверцята авто, він виліз назовні через другі і т.д.

Але повернемося в сорокові роки, коли розгорталася діяльність Петрова в ролі розвідника. І до сакрального питання про конкретну місію вченого. Зараз, мабуть, я один із живих знаю правду про цей сюжет. Пригадую: четверо археологів сидять за столиком у київському ресторані «Динамо». Це — Петров, Симонович, Довженок та я. Розмова точиться довірча та торкається різних проблем. У тому числі і про роки війни. І ось Петров піднімає завісу таємничості щодо його особистого внеску. Врешті-решт втаємничене стає світлішати, і піднятий сюжет знаходить певне розв'язання з уст самого Домонтовича (точніше — Віктора Петрова. — *Р. К.*). Серед тих завдань і доручень головних було два (слухайте, слухайте!).

Перше з цих завдань, з яким Петров з'явився на території, окупованій німцями, полягало в тому, що він має увійти до складу українського уряду (про який на той час точилися розмови), а принагідно й очолити цей уряд. Але реалізувати цей задум не пощастило через зміну загальної ситуації в Україні. Окупанти після поразки під Москвою відмовилися було від співробітництва з українськими націоналістами.

Професор київського університету О. Оглоблін, призначений київським головою міста (вища посада на той час), був усунений від керівництва: редактор київської газети «Українське

---

² Дмитро Березовець — співробітник Інституту археології АН УРСР.

слово» Іван Рогач розстріляний і питання про незалежну українську державу зникло з порядку денного.

Друге доручення Петрову полягало (слухайте, слухайте!) в ліквідації Гітлера. Заплановану акцію було добре підготовлено, але реалізувати її не пошастило: на заваді стала генеральська змова, спрямована проти лідера німецьких фашистів.

Восени 1949 р. (Помилка — 18 квітня 1949 р. — *Р.К.*) В. Петров-Домонтович повернувся до СРСР. Певний час жив в Москві. Офіційно вважалось те виявом волі, але нині я думаю, що радянська служба безпеки не дозволяла вченому постійно проживати в Києві — подібно до Олександра Довженка. Лише 1956-го року Петров остаточно повернувся на батьківщину, сподіваючись створити творчу групу по тематиці культури полів поховань (на жаль, безспішно).

Опинившись в Україні, Петров розгорнув широку діяльність, зокрема видавничу. Головне, йшлося про логічне завершення тих заходів, що розпочалися ще перед війною. Разом із тим, в післявоєнні роки Петровим написано ряд творів, що тематично виходять далеко за межі археологічної (в тому числі історичної взагалі) науки. Згадаю для прикладу серію монографій, присвячених великим філософам минулого (Декарту, Спінозі тощо) (Помилка — Сковорода, Гоббс, Шевченко, Гельдерлін, Вольтер. — *Р.К.*).

Нам були відомі творчі досягнення Петрова, але ми сприймали їх досить своєрідно, щоб не сказати сильніше. Товсті публікації з'являлися одна за одною, але до друкарського верстата не доходили. Ті, хто знав Домонтовича та його творчі потенції, не могли збагнути цей феномен, який однак, як всі реалії, мав свої причини. Повернувшись на Батьківщину, розвідник Петров не був розсекречений, і його ім'я з цілком зрозумілих обставин не могло з'являтися в відкритій пресі. Для радянської розвідки він був колегою, поставленим на секретну службу: для оунівців — одним із визначних ідеологів націоналістичного руху.

Як відомо, після смерті його засновника Є. Коновальця ОУН пережила розкол. Частина членів (більш поміркованих) мала за лідера А. Мельника; друга (більш радикальна) очолювалася С. Бандерою. Вона невдовзі розпочала збройну боротьбу як проти німців, так і проти СРСР. В. Петров належав до мельниківців.

Коли він повернувся на Україну, а отже зник з оунівського обрію, виникла проблема: що з ним сталося, куди він подівся.

Мельниківці твердили, що його вбили бендерівці: останні ж протиставили їм версію, за якою Домонтович (Віктор Петров, В. Домонтович — псевдо Петрова й ім'я прозаїка. — Р. К) був агентом Москви і попросту повернувся до своїх хазяїв.

Українська діаспора на Заході дуже уважно слідувала за тим, що коїлося в Україні. От конкретний приклад тої уваги.

Досить було керівникові археологічної експедиції, в складі якої задля заробітку працював Петров, пом'янути його ініціали та прізвище, щоби в діаспорі почалася гостра дискусія з питання, про якого В.П. Петрова — розвідника чи літератора — йдеться. Адже в Радянському Союзі на той час проживали тисячі (а може, й десятки тисяч) Петрових, і серед них — скільки то з ініціалами «В» та «П». Доводилося чекати.

Коли справжнього Петрова було розсекречено, його наукові праці посипалися, як з рога достатку. Вийшли з друку монографії «Подсечное земледелие», «Скіфи, мова і етнос», «Етногенез слов'ян»: статті, що обсягом дорівнювали монографіям, і т.д.

Поховано В. Петрова на Лук'янівському військовому кладовищі, з військовими почесностями.

28 квітня 1998 рік. Київ

Вперше опубліковано у виданні: В. Домонтович. Без ґрнти. — К.: Гелікон, 2000. — С. 510–513.